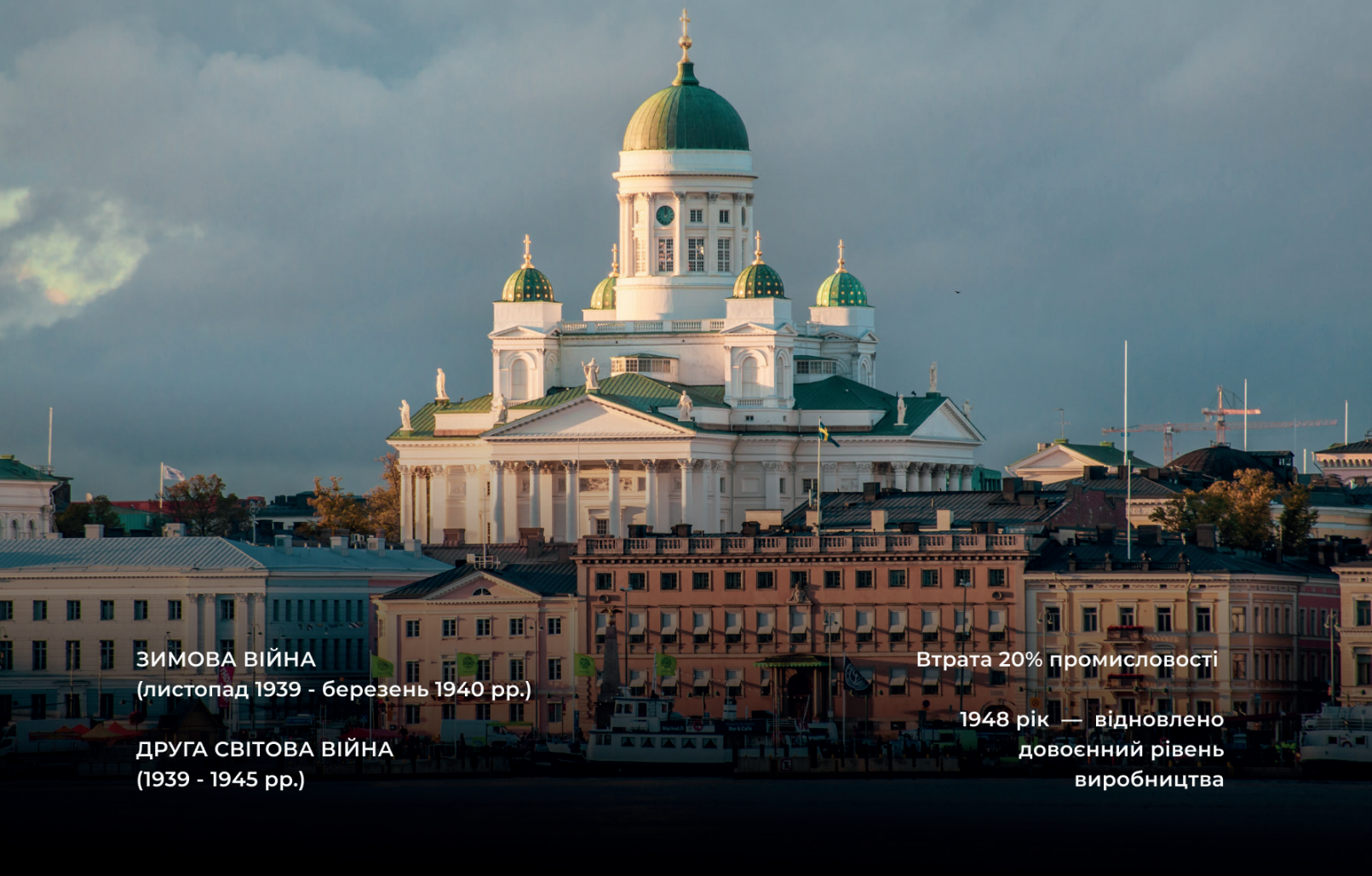

ФІНЛЯНДІЯ #12

дослідження практик відновлення країн після руйнації

ЗИМОВА ВІЙНА
(листопад 1939 - березень 1940 рр.)

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА
(1939 - 1945 рр.)

Втрата 20% промисловості

1948 рік — відновлено
довоєнний рівень
виробництва

Сучасна Фінляндія

Сьогодні Фінляндія — високорозвинена країна з інноваційною економікою та високим рівнем життя населення. Станом на 2020 рік країна займала 5 сходинку у всесвітньому рейтингу добробуту [1] та 11 у рейтингу країн за індексом людського розвитку із показником 0,938, випереджаючи в тому числі США, Японію та Канаду [2]. ВВП на душу населення перевищує 50 тис. дол США. Фінляндія займає відносно невелику територію, має 5,5 млн населення та небагаті запаси природних ресурсів. Попри це, економіка Фінляндії має високу конкурентоспроможність, серед

експорту країни багато високотехнологічної продукції [3], активно розвивається сфера ІТ (близько 8% населення зайняті у ній) [4].

За багатьма оцінками країна є однією із найбільш прогресивних у забезпеченні громадських та політичних свобод, а у 2017 році була визнана найстабільнішою країною за версією «Fund for Peace» [5].

Фінляндія має демократичний устрій та ринкову економіку (на відміну від багатьох європейських країн мала її ще напередодні Другої світової війни). Держава є членом багатьох міжнародних організацій і попри кілька десятиліть збереження нейтрального статусу, нині знаходиться на порозі вступу до НАТО.

Утім шлях до такого рівня життя та незалежності для фінів був непростим. Географічна близькість агресивного сусіда, спочатку у вигляді Російської імперії (частиною якої Фінляндія була до 1918 року), потім СРСР, нині - російської федерації змусила країну пережити три війни впродовж ХХ століття, втратити частину своїх земель та стати союзником гітлерівської Німеччини.

Повоєнна Фінляндія

Фактично Зимова війна, розпочата Радянським Союзом у 1939 році проти Фінляндії, стала однією з основних причин подальших домовленостей фінів із країнами Осі та вступ на їх боці у Другу світову війну. Тож, розглядаючи повоєнну Фінляндію, ми аналізуємо наслідки одразу двох воєн поспіль на території країни.

У Зимовій війні Фінляндія захищала свій суверенітет та цілісність, попри переважання Радянського Союзу у кількості військ та озброєння, фіни мужньо тримали оборону більше 3-х місяців. Міжнародна спільнота переважно підтримувала Фінляндію у боротьбі з агресором, зокрема Англія, Франція, США та Швеція передавали військову техніку та озброєння, остання зібрала також кілька батальйонів добровольців [6]. Утім політичного засудження з боку міжнародних партнерів та допомоги технікою очевидно було недостатньо, аби країна із населенням трохи більше 3 млн чоловік змогла перемогти нехай і дуже погано підготовлену, але набагато чисельнішу Червону армію. Хоча фінам вдалось завдати радянським військам відчутних втрат, що, на думку деяких дослідників, підсвітило непрофесійність командування та армії й стало додатковим вагомим аргументом для Гітлера у прийнятті рішення про похід на Радянський Союз.

Зрештою Фінляндія вимушена була поступитись і навесні 1940 року уклала з Радянським Союзом мирну угоду на невигідних для себе умовах. Згідно з цим Московським договором, Фінляндія втрачала 12% своєї території, де розміщувалась 1/5 її промисловості, а також віддавала стратегічно важливий півострів Ганко в оренду на 30 років.

Після втрати частини земель, які фіни справедливо вважали своїми, країна розпочала переговори з Німеччиною і згодом виступила союзником країн Осі у Другій світовій війні, сподіваючись повернути відібрані території. Судячи з тактики фінських військ та уряду, війна проти союзників Фінляндію не цікавила, одразу ж після виходу на свої кордони 1939 року фіни фактично перестали вести військові дії уже в 1941 році, воювати з кимось крім СРСР Фінляндія не мала наміру [7].

У вересні 1944 року Фінляндія уклала перемир'я із Великою Британією та СРСР, за яким мала віддати ще ряд територій Радянському Союзу, сплатити репарації, зняти заборону діяльності комуністичної партії, а також сприяти виведенню гітлерівських військ із своєї території.

Відтак воюючи наприкінці війни вже з рейхом, Фінляндія внаслідок німецької тактики випаленої землі втратила ще близько 16 тис. будинків в Лапландії на додаток до тисяч, які розбомбила радянська авіація впродовж 1939-1944 років [8].

До того ж репарації, які мала сплатити Фінляндія Радянському Союзу, були оцінені у 300 млн дол США та підлягали сплаті товарами. Додатково становище Фінляндії після Другої світової війни ускладнювала політика Радянського Союзу щодо плану Маршалла. Розглядаючи фінансову допомогу США як інструмент політичного впливу, СРСР відкинув участь у плані й позбавив такої можливості ще ряд країн у Східній Європі. Від грошей змушена була відмовитись і Фінляндія [9]. Попри те, що промисловість уже у 1948 році змогла вийти на рівень довоєнного виробництва, впродовж 1945-1948 років вартість життя у Фінляндії зросла майже у 4 рази, ціни зростали в середньому на 50% за рік. Близько 75% бюджету країни становили видатки на сплату компенсацій та повернення воєнних боргів [10].

Економічне зростання Фінляндії

Переселенці із загарбаних територій

Після того, як Радянський Союз відібрав частину територій Фінляндії внаслідок Зимової війни, близько 450 тисяч фінів стали вимушеними переселенцями у нових кордонах [11]. Враховуючи розміри країни та кількість її населення, такий потік переселенців був масштабним. Розміщення людей та облаштування їх життя в нових умовах стало одним із напрямків державної політики, яка включала субсидії та земельні наділи (оскільки багато людей розселяли у сільській місцевості) [12]. На час завершення обох воєн у Фінляндії уже була проведена аграрна реформа і більшість земель та лісових угідь належала (або могла бути передана) фермерам, а не великим латифундистам, як у багатьох інших країнах. Утім постало питання перерозподілу земельних наділів з огляду на необхідність забезпечити дві великі категорії населення: переселенців із переданих територій та військових, які повернулись з фронту. Тож у 1945 році парламент проголосував за закон, що передбачав відчуження землі на користь нових власників, у першу чергу це стосувалось земель, які належали державі, церквам та приватним фірмам. Хоча зобов'язання відчуження оминало невеликі приватні землеволодіння, реформа викликала немало спротиву, оскільки передача землі відбувалась за цінами, нижчими від реальних, а компенсація виплачувалась 15-річними облігаціями, які у підсумку за рахунок інфляції втратили більшу частину своєї вартості. Тим не менш, поява нових фермерських домогосподарств одночасно знімала декілька проблем: зростали обсяги виробництва продовольства, а також підвищувалась зайнятість. Уже наприкінці 1948 року Фінляндія у такий спосіб змогла розселити усіх бажаючих переселенців, а в 60-х роках повністю забезпечити себе агропродукцією тваринництва та зерновими [13].

Виплата репарацій радянському союзу

Виплата репарацій чинила на Фінляндію неабиякий економічний тиск. На відміну від переважної більшості європейських країн, Фінляндія змушена була відбудуватись без грошей плану Маршалла й паралельно поставити в СРСР товарів на суму близько 300 млн дол. Структура фінських репарацій склалась з трьох частин: третину становили лісопродукти, третину - машини та верстати, решту - кораблі, кабель та продукти машинобудування [14]. Утім у довгостроковій перспективі виплата репарацій продуктами власного виробництва стимулювала розвиток фінської промисловості, а особливо машинобудування, створюючи велику кількість нових робочих місць та удосконалюючи виробництво.

Уже у 1952 році Фінляндія завершила виплату репарацій СРСР, ставши таким чином єдиною країною, яка повністю сплатила Радянському Союзу свої борги.

Не останню роль у відбудові промисловості країни зіграли й міжнародні фінансові організації - Світовий Банк, МВФ та Генеральна домовленість по тарифам і торгівлі (попередник СОТ), з якими Фінляндія розпочала співпрацю по завершенні війни. Кредити 1948 року від Світового банку частково мали на меті післявоєнне відновлення фінської промислової інфраструктури [15]. Зокрема співпраця передбачала реконструкцію трьох сфер: енергетичної (будівництва ГЕС, ЛЕП, підстанцій); деревооброблюючої (оновлення обладнання для виробництва паперу, целюлози тощо); виробництво подрібненого вапна для сільського господарства [16].

У сукупності ці два фактори: інвестиції у промисловість та потреба у великих обсягах виробництва склали сприятливі умови для розвитку фінської економіки.

Договір про дружбу, взаємодопомогу та співробітництво з Радянським Союзом [17]

Після завершення Другої світової війни та суду над політичним керівництвом Фінляндії новий уряд взяв курс на встановлення дружніх стосунків з СРСР. На підкріплення цього наміру країни у 1948 році уклали договір, який визначав їх взаємовідносини впродовж 1948-1992 років. Попри те, що договір містив ряд обмежень для Фінляндії, як-то інтеграція до ЄС, та неформально став однією із причин відмови від плану Маршалла, частина дослідників розглядає угоду як вигідну для Фінляндії, оскільки та закріплювала суверенітет держави. З цього часу почалось поступове відновлення торгівлі між сторонами. Фінляндія купувала в СРСР нафту (90% споживання країною), газ (100%) та деякі метали, часто маючи 10-15% знижки за довгостроковими контрактами. Натомість Фінляндія експортувала до 80% своєї машино- та суднобудівної промисловості, текстиль та продовольчі товари Радянському Союзу, що було вигідно для країни, оскільки на ринку СРСР не існувало такої жорсткої конкуренції, як на європейських, а торгівля приносила більше прибутку [18].

Природні ресурси

Як і до воєн, провідною галуззю економіки Фінляндії були лісозаготівельна та деревообробна, оскільки понад 76% території країни займають ліси [19]. Утім у структурі виробництва вже у 50-х роках 40% припадало на промисловість та будівництво, 34% займала сфера послуг і 26% - сільське та лісове господарство. Попри це, на останнє припадала доволі велика частка доходів від експорту. Паперова та целюзна промисловість у Фінляндії були достатньо конкурентоспроможними і постійно удосконалювались. Над оновленням устаткування для виробництва

Фінляндія працювала ще до 1939 року, і хоча цей процес дещо загальмувався внаслідок двох воєн, виробництво якісної продукції із власної сировини було одним із основних завдань. Відтак і основні напрямки інвестицій спрямовувались на устаткування для виробництва паперу, енергетичні технології, а також машинобудування [20].

Замість банального експортування закордон лісу Фінляндія намагалась виробляти продукцію із більшою доданою вартістю та робити ставку на експорт і освоєння нових ринків [21].

На кінець 50-х років спектр експорту вже був відносно широким: газетний папір, фанера, машини для целюлозного виробництва тощо.

Попри це, Фінляндія дуже бережливо ставиться до свого основного природного ресурсу, велика увага приділяється раціональному використанню деревини, інституційному та нормативному забезпеченню використання та відновлення лісу [22].

Підвалини для успіху

Попри те, що сьогодні Фінляндія відома своєї прогресивною системою освіти, “економікою знань” та хорошою системою соціальної підтримки населення, відразу у повоєнні часи ці аспекти не були у пріоритеті. І хоча уряди намагались балансувати між відновленням економіки та збереженням соціальних благ (система загальнодержавних пенсій, регулювання цін та заробітної плати, допомога на дітей тощо), у середині 50-х років цей баланс зберігати не вдавалось. У 1956 році це призвело до масового загальнодержавного страйку, сутичок з поліцією та на декілька тижнів паралізувало сферу послуг і виробництво. Загальні вимоги щодо підняття заробітної плати та підвищення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію частково були задоволені, але реальна заробітна плата населення вийшла на рівень 1955 року тільки у 1961 році.

З початку 1960-х років Фінляндія розпочала масштабну (і дуже успішну) реформу системи освіти, зробивши її обов'язковою та безкоштовною для всього населення, одночасно із чим піднімався престиж роботи педагогів.

Запрацювала система соціального та медичного страхування, поступово збільшувалась підтримка материнства. На початку 70-х років був укладений договір про вільну торгівлю з ЄС, що також сприяло підйому економіки. У цей час Фінляндія суттєво збільшила бюджетні видатки на освіту, медицину, соціальні послуги та культуру [23].

У цей же час почали закладатись основи національної інноваційної системи, збільшились інвестиції у науку та технології. Паралельно велика увага приділялась розширенню інформаційної інфраструктури, а в системі освіти - засвоєнню інформаційних технологій [24]. У сфері розвитку науки та технологій поступово кристалізувалась державна стратегія, вирости інституції координації та фінансування, збільшились грошові вливання. Результати політики, яка зароджувалась у сфері науки та освіти уже в 90-х роках вивели Фінляндію у лідери країн з інноваційною економікою.

Корисне для України

У 1939-1940 роках Фінляндія стала жертвою амбіцій радянського диктатора, втратила частину своєї держави та десятки тисяч солдат. Попри все це, Зимової війни яскраво продемонструвала мужність фінського народу та вразливість тоталітарної машини. Один із основних уроків Зимової війни, який сьогодні часто транслюється, але й часто ігнорується країнами світу - той, хто захищає свій дім і свою свободу, заслуговує на підтримку, побоювання реакції диктатора не можуть бути приводом для відмови у зброї, оснащенні чи техніці. У 1939-1940 роках схожа помилка міжнародної спільноти підігрівала апетити однієї диктатури та штовхнула ряд країн в обійми іншої. У ці роки виник особливий термін - "фінляндизація"¹, який описував вимушений курс Фінляндії у повоєнні роки і який сьогодні періодично застосовується стосовно України. Утім "фінляндизація" означає знову поступитись диктатору та легітимізувати війну, розв'язану проти України. Один із найбільш цінних уроків від фінів українцям - зробити все можливе, аби не обирати курс "фінляндизації".

Стосовно повоєнної відбудови країни, корисним для нас може бути досвід політики організації життя переселенців. Фінляндія впоралась із цією задачею доволі швидко, вирішуючи питання не лише нового дому для фінів, але облаштування господарства.

Іншим цікавим аспектом є орієнтація фінів виключно на власні сили, що сприяло формуванню дуже бережливого підходу до власних людей та ресурсів. Інвестиції у розвиток освіти, науки та соціального забезпечення зрештою сформували освічене суспільство, яке власними знаннями та технологіями спроможне забезпечити добробут країни. Утім не останню роль у формуванні держави суспільного добробуту відіграє також несприйняття в суспільстві корупції, через що її рівень у Фінляндії дуже низький, а також велика увага до демократії та свобод.

¹ Фінляндизація (також Фінляндський синдром фр. le syndrome finlandais) — значні обмеження державної самостійності, які велика держава накладає на свого більш слабкого сусіда[1]. Процес або стан примушення значною мірою орієнтуватися на інтереси сусідньої більш могутньої держави (наприклад, вимушений [нейтралітет](#)) і меншою мірою внутрішньої політики країни.

Цей матеріал підготовлений в рамках комплексної роботи "Дослідження практик відновлення країн після руйнації". Повний текст дослідження й методологія будуть доступні у розгорнутому матеріалі команди АЦ "Інститут аналітики та адвокації" згодом.

Детальніше про нас: iaa.org.ua

Якщо Ви маєте пропозиції або доповнення, які на Вашу думку, нам слід врахувати для покращення цього дослідження, напишіть нам на адресу: mail@iaa.org.ua або у соціальні мережі: www.facebook.com/iaa.org.ua.

Автор: Олена Дмитренко
Верстка і дизайн: Катерина Кисла, Олена Овсяник.

Віримо у нашу перемогу!

Все буде Україна!

